

Eugène Ionesco

Un om sub semnul
întrebărilor

Traducere din limba franceză și note de
Doru Mareș

NEMIRA

Colecție coordonată de Irina CERCHIA
Ilustrația copertei: Eugène Ionesco © Marie-France Ionesco
Coperta: Raluca ILIE
Prepress copertă: Alexandru CSUKOR
Redactor: Irina CERCHIA
Tehnoredactor: Magda BITAY
Lector: Ioana POPA

Această ediție în limba română nu ar fi existat fără sprijinul lui Marie-France Ionesco, către care se îndreaptă mulțumirile întregii echipe editoriale Nemira.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
IONESCO, EUGÈNE

Un om sub semnul întrebărilor / Eugène Ionesco ; trad. din lb. franceză și note de :
Doru Mareș. - București : Editura Nemira, 2022
ISBN 978-606-43-1425-3

I. Mareș, Doru (trad.)

821.135.1

Eugène Ionesco
UN HOMME EN QUESTION
© Éditions Gallimard, Paris, 1979

Copyright © Nemira, 2022, pentru prezenta ediție în limba română

Tiparul executat de tipografia CNI CORESI.

Orice reproducere, totală sau parțială,
a acestei lucrări și închirierea acestei cărți
fără acordul scris al editorului sunt strict interzise
și se pedepsesc conform Legii dreptului de autor.

ISBN 978-606-43-1425-3

CUPRINS

Un om sub semnul întrebărilor	5
Cultură și politică.....	50
Discursul de deschidere a Festivalului de la Salzburg, 1972	74
Să ne eliberăm de ideile noastre.....	86
Totul de reînceput?	95
Îmi este din ce în ce mai greu.....	104
Câteva noi motive pentru disperare	114
O lună mai târziu	126
Monologurile și regia unor anume vise	135
Myriam și alții	146
Doctorul I. V. sosește în Franța	153
Frica de utopie.....	156
Evenimente inexplicabile care mi s-au întâmplat	159
<i>J'accuse</i>	176
Acești americani antiamericani	182
Contra regizorilor cenzori	188

Stalin: arhetipul tiranului	194
Scrisoare pentru M.	198
Jos politicienii!	205
<i>Cântăreața...</i> după douăzeci de ani	208
<i>Job et l'excès du mal</i> , de Philippe Nemo	212
Miró, singurul pictor care	
îndrăznește să îi demonstreze lui Dumnezeu că s-a înșelat.....	220
Lumea e de netrăit.....	224
Paul Goma	228
31 august 1978	233

UN OM SUB SEMNUL ÎNTREBĂRILOR

Dacă ați fi rugat să vă faceți astăzi portretul, după cum ați făcut-o în cărțile, în jurnalele dumneavoastră, în Prezent trecut, trecut prezent, cum v-ați „povesti“ celorlalți?

EUGÈNE IONESCO: E complicat. Nu știu.

Nu știu cine sunt. Nu știu ce fac pe-aici. Nu știu nici de unde vin, nici unde mă duc.

Mi s-a întâmplat să lupt pentru lucruri în care am crezut mai mult sau mai puțin; lupte politice. Ba chiar am scris piese de teatru mai mult sau mai puțin politice pentru libertate, împotriva Răului, ca în piesa *Ucigaș fără simbrie...* Am crezut mai mult sau mai puțin în tot ce am făcut și în tot ce am scris. Din simplul și foarte banalul motiv că, așa cum spunea Jean Gabin, „pe-aici nu suntem decât în trecere.“ În acest sens, Jean Gabin se întâlnea cu cei mai mari și mai profunzi filosofi și mistici.

Și, pentru a mai cita niște actori, o voi aminti și pe Simone Signoret, care a spus: „Cu cât trece vremea, cu atât înțeleg mai puțin.“ În acest sens, se întâlnește cu scepticii, dacă nu chiar cu pesimiștii. Ceea ce înseamnă, cred, că știm cu toții că nu suntem pe-aici decât în trecere, că lumea nu e decât zgomot și furie; totuși, mergem mai departe. Cred că până și oamenii politici sunt angoasați, cred că și ei știu că totul e deriziune și că, până la urmă, totul e inutil.

Pentru a mai cita o minte primitivă, voi aminti ultimele cuvinte pe care Stalin i le-a spus lui De Gaulle sau lui Malraux – în orice caz, de relatat le-a relatat Malraux: „Până la urmă, moartea câștigă!“ Incredibil pentru un comunist și pentru un marxist care își închipuie, în principiu, că omenirea are un viitor, și nu doar omenirea, ci cosmosul însuși: un viitor, un sens...

(*Liniește*)... Până la urmă, așa se întâmplă: nu mai există ideologie, nici măcar idei nu mai există, dar, dacă vrei să mai dai peste câțiva marxiști înverșunați, atunci în Occident trebuie să-i cauți. În Rusia, în Polonia, în Cehoslovacia, în Ungaria, în Bulgaria, în România nu mai e nici măcar unul, dar se prefac „cum că, ba da, ar mai fi“.

Observăm că întregul Occident e în plină derută. Este derutat, fiindcă a crezut la un moment dat în ideile și în valorile lui. Acum nu mai crede. Nici sovieticii nu mai cred în valorile lor, dar sunt de un enorm cinism și au o enormă vitalitate, fapte care îi împing să continue să facă tot ce fac oamenii de sute de ani încoace, de secole, și

secole, și secole: colonizează, ocupă, invadează, cuceresc piețe, teritorii.

Această vitalitate, genul acesta de vitalitate, lipsit de speranță reală, îl aveam și eu, la nivelul meu. Acum însă, cu vârsta, nu-l mai am și sunt tot timpul pe punctul de a demisiona. Știu totuși bine că nu voi demisiona, că nu pot demisiona și că voi continua până când va sosi moartea.

Ce înțelegeți prin „a demisiona“?

Ei bine, să tac. Or, eu sunt un vorbăreț. Și sunt nemulțumit de tot ce am făcut.

Am adesea vise cu una și aceeași temă: confruntarea dintre mine și tatăl meu. Pe vremea când eram elev, licean, tata venea la mine în cameră ca să verifice dacă îmi făceam lecțiile. Și mă surprindea citind Dostoievski, de pildă, sau, poate, *Cei trei muschetari*. Se înfuria și-mi căuta prin caiete, unde nu găsea decât începuturi de poeme, caricaturi.

Ei bine, am visat ceva analog. Am visat că tata îmi spunea: „Ai reușit în viață. Ești celebru. Eu sunt mort, dar am auzit vorbindu-se despre tine. Arată-mi ce faci!“ Și-atunci deschideam un sertar și-i arătam foi abia începute, caricaturi, hârtie îngălbenită, pagini rupte: nimic!

Cred că tot ceea ce fac, cred că tot ce a făcut întreaga lume nu este nimic, absolut nimic.

Și, atunci, literatura ce funcție a avut pentru dumneavoastră, fie și-așa, de foarte devreme?

Cred că nu este nimic mai interesant decât să inventezi povești și să le spui. Nu este nimic, în același timp, mai plăcut și mai important în viață. Numai că în literatură se introduc tot soiul de chestiuni, cum ar fi preocuparea ideologică, propaganda etc., în așa fel încât, puțin câte puțin, suntem făcuți să nu mai spunem lucruri gratuite.

Or, în literatură, gratuitatea este interesantă. Am făcut greșeli. Greșeala fundamentală pe care am făcut-o este următoarea: în loc să povestesc lucruri care nu există, m-am apucat să mă povestesc pe mine însumi și să apăr anumite puncte de vedere ori idei, în așa fel, încât cred că, din acest motiv, mi-am ratat aventura literară.

Prea târziu pentru a o mai lua de la capăt.

Din preocupare antipolitică – după cum spuneam adineuri –, am făcut eu însumi politică, întrucât a fi împotriva politicii înseamnă tot a face politică.

Cred că literatura ar trebui să ajute la așezarea omului între lumea aceasta și cealaltă.

De altfel, asta se și întâmplă tuturor operelor literare sau artistice – sunt lucruri pe care le-am mai spus, dar trebuie să mai fie spuse: autorii, scriitorii fac propagandă, fac ideologie, dar marii autori sunt aceia care, în pofida lor înșiși, au făcut altceva decât propagandă, altceva decât ideologie.

Dau întotdeauna exemplul lui Pirandello, care avea propriile opinii despre psihologia umană. Teoriile psihologice ale lui Pirandello sunt de mult depășite de psihanaliză și de alte psihologii abisale. Cu toate acestea, piesa... piesele sale rămân, sunt aici, dincolo de orice ideologie.

Am dat adesea exemplul templelor grecești. Arhitectul construia un templu care să-i adăpostească pe acei credincioși. Or, credincioșii de atunci nu mai există, și nici păgânii – păgânismul a murit –, așadar, templele nu mai sunt locuri de cult, ci, pur și simplu, altceva decât și-a dorit arhitectul. Prin urmare, ceea ce el a făcut este pur și simplu un edificiu. (...)

Uite c-am pierdut firul!

Tot ce a făcut lumea nu înseamnă nimic.

Da.

Nimic! Totuși, ceva-ceva... Chiar nimic? Ce înseamnă „nimic“?

(Liniște)... Nu-nseamnă nimic dacă totuși caut?

Foarte bine. Căutați! Trebuie căutat!

(Liniște)... Între 1945 și 1950 eram funcționar mărunț la o editură juridică. După care, uite, nu știu ce ambiție m-a cuprins, de am început să scriu piese de teatru.

Nu cred în vreo valoare profundă a pieselor mele. Nu cred în valoarea operei mele. Și, chiar dacă aș crede, ce mai e și cu valoarea asta? Acum îmi pare rău că nu am rămas acel funcționar mărunț. Nu aș fi scris nimic, nu aș fi pătruns în tot acest vacarm, în acest haos, în acest soi de notorietate, iar acum aș ieși la pensie.

Poate că aş fi fost mai fericit, fiind, într-un anume sens, şi nefericit. Adică aş fi regretat faptul de a nu mă fi realizat, de a nu fi scris – fiindcă dintotdeauna am scris –, de a nu fi coborât în arenă. Aş fi avut, deci... aş fi avut deci un motiv precis de a fi nemulţumit. Pe când acum ştiu ce înseamnă să fi scris, să fiu înţeles, să fiu neînţeles, să fiu detestat şi, până la urmă, îmi dau seama că nu era cazul să fac ce am făcut.

Deci, încă o dată, tot ce am făcut a fost degeaba.

Ce-aş mai putea să vă spun? Pur şi simplu că sunt mulţumit de a fi alături de dumneavoastră şi că mica şi singura consolare în faţa mării nefericiri de a fi fost născut este totuşi prietenia.

Nu ştiu dacă voi susţine întotdeauna ceea ce spun acum, dacă lucrurile pe care le spun acum le voi mai spune peste trei săptămâni sau peste o lună. Adevărul este că tocmai ies – deşi încă nu am ieşit cu adevărat – dintr-o criză de angoasă. O criză din care eram pe punctul de a ieşi, când am citit cartea lui Philippe Nemo, care se numeşte *Job et l'excès du mal*¹, iar cartea aceasta, ei bine, m-a făcut să cad din nou în angoasă. În primele cincizeci sau şaizeci de pagini ale cărţii lui Nemo, există o extraordinară descriere fenomenologică a angoasei.

Ce înseamnă „a fi în stare de angoasă”? Nu ştiu dacă ceea ce cred eu este ceea ce cred medicii, sociologii, psihiatrii. „A fi în stare de angoasă” înseamnă, pentru mine, DINCOLO sau aproape dincolo de hotarul acestei lumi; în angoasă, lumea întreagă este pusă sub semnul întrebării: „De ce există ceva mai degrabă decât nimic?”, se întreba Heidegger. Mai târziu,

¹ „Iov şi excesul răului“ (n. tr.).

formula a fost reluată și completată de către Nemo: „De ce există mai degrabă răul decât binele?”

Numai că „De ce există mai degrabă răul decât binele?” este o întrebare teribilă, însă mai puțin angoasantă decât întrebarea „De ce există ceva mai degrabă decât nimic?” Ai impresia că întreaga lume, întreaga creație, este un ecran, un voal pe care cineva, numit de unii „Dumnezeu”, l-a așezat între El și noi. Până la urmă, nu găsesc o justificare a revirimentului lui Iov, care este, dacă am înțeles bine, o acceptare totuși a enigmei. Mă simt mai aproape de Wiesel, care refuză judecătorii, prietenii, culpabilitatea lui Iov. Personal, nu există reviriment în cazul meu. Mă simt un Iov și rămân la întrebarea fundamentală: „Ce se vrea de la mine?”

Aici, iar am pierdut firul. Nu am vreo Ariadna pentru acest labirint.

Firul e... Dumnezeu!

E Dumnezeu ori nu? Unii filosofi sau unii esești scilicitori, precum Cioran, care cu siguranță i-a citit pe gnostici și pe sufiști, consideră că există un Dumnezeu ascuns, dar și un creator gângav, de mâna a doua, „demiurgul cel rău”, un demon care a construit această lume, șterpelindu-i câteva taine Dumnezeului ascuns. Și a făcut lumea fără voia Lui.

Este evident că trăim în plină dezordine. Este evident că suntem lăsați pradă Răului cel scris cu majusculă. Și este incontestabil că trăim în dezordine.

Problema este de a încerca să găsim, dincolo de lumea aceasta, o identitate primară (...) Trebuie să spun următoarele: nu vorbesc așa cum vorbesc acum decât în clipele în care sunt cel mai conștient, în care conștiința mea e la nivelul ei cel mai pătrunzător. Lucru datorat, în parte, crizei de angoasă ori de depresie de care am suferit, care mă ține de câteva săptămâni și în care cartea lui Nemo m-a scufundat și mai tare. Nu vorbesc însă mereu așa.

Vreau să spun că trăim la niveluri diferite de conștiință și că, poate, mi se va întâmpla să lupt pentru „literatura bună” sau pentru „libertate”, lucruri ce trebuie puse între ghilimele și care, în momentele mele de conștiință ascuțită, nu înseamnă absolut nimic.

Ceea ce înseamnă că, în clipa de față, toate aceste... lucruri pentru care vă bateți sau dorința de a scrie nu reprezintă nimic pentru dumneavoastră?

În momentul acesta doriți să scrieți?

Vag! Vag, pentru că realitatea cotidiană mă obligă să îmi continui meseria, să scriu pentru a-mi plăti impozitele. Însă ceea ce sunt acum pe cale să scriu este ceva mai apropiat, cred, de momentele mele de conștiință ascuțită. Adică sunt pe cale să scriu o piesă de teatru în care... care nu este ca *Ucigaș fără simbrie*, în care tratez problema Răului, care nu este ca *Scaunele*, în care încerc să vorbesc despre ratarea a două ființe: încerc să transcriu cu cât mai mare fidelitate – știu că este o încercare dură –, așadar, cu cât mai mare fidelitate visele angoasei. Întrucât cred că tocmai în angoasă ne regăsim cu toții;

chiar și aceia care trăiesc în lumea politicii, cum spuneam, caută un interpret pentru angoasa lor. Încerc deci să descriu angoasa... aceste vise în stare pură ale angoasei, fără nicio „ideologie“ și fără nicio „propagandă“.

Un exemplu de vis al angoasei?

Sunt într-o gară, aștept un tren. Trenul sosește. Încerc să urc valizele în tren. Valizele sunt prea grele, iar trenul pleacă. Nu mai există decât peronul gării și calea ferată. După care șinele dispar și ele, iar în locul lor rămâne un perete. Țip.

Iată ceva ce cred că nu ar putea fi calificat drept politic.

Dacă nu cumva descrie lumea după cum o face și politica.

Dacă nu cumva descrie lumea după cum o face și politica. Dar ce-ar putea face politica? Vom vorbi despre politică mai târziu, dacă vreți, când voi fi la celălalt nivel.

Oare am putea să ne întoarcem la acea identitate dintâi, dincolo de lume, în locul despre care vorbești adineauri? Ce să însemne asta?

A apărut recent o carte a lui Puech: *En quête de la gnoze*¹. Introducerea este foarte bună, foarte interesantă; după care se pierde în politică, adică în lucrări de erudiție. Și asta tot politică e.

¹ „În căutarea gnozei“ (n. tr.).

Hmm! Hmm!

Ne spune cum gnosticii refuzau lumea, ceea ce se știe și e foarte bine. Dar ne mai spune și că gnosticii încercau să regăsească identitatea dintâi, dincolo de lume și prin intermediul lumii; numai că tehnicile utilizate de gnostici nu ni le oferă.

Cum zicea Adamov, care ajunsese politician în timpul liber: „Nu sunt din lumea asta și nu știu cărei lumi aparțin. În orice caz, lumea asta nu-mi convine absolut deloc. Refuz lumea asta. Dar cine sunt?” Este întrebarea pe care mi-ați adresat-o în primul rând și la care îmi este imposibil să răspund, fiindcă, dacă aș ști cine sunt sau către ce mă îndrept, evident că n-ar mai fi nicio problemă.

Ați considerat vreodată că ați putea găsi în religie...?

A, nu!

Niciodată?

Absolut niciodată.

De ce?

Ei, ba da, dar am renunțat.

Religia, sau cel puțin religia exoterică, cade la învoială cu lumea asta.

Pentru a vorbi din nou despre Iov, religia este reprezentată de cei trei prieteni ai lui Iov, care spun: „Ai făcut o greșeală, ești orgolios. Pleacă-te în fața legilor!”

Numai că legile religiei nu sunt decât legile acestei lumi.

Noi, care nu cunoaștem tehnicile extazului – și mă întreb cum de se poate trăi fără iluminare –, noi, care nu cunoaștem tehnicile extazului, putem totuși să găsim un fel de soluție: nepăsarea, știind că lumea este un soi de farsă uriașă, pe care Dumnezeu i-a jucat-o omului, și așteptarea sfârșitului. Există, așadar, un joc enorm și ar trebui să ajungem la atitudinea anumitor budiști zen, care, după ce și-au bătut capul zeci de ani pentru a descoperi înțelesul, încep dintr-odată să râdă. Și în asta le constă iluminarea, cel puțin la un nivel inferior: încep să râdă.

Tot astfel, niște călugări budiști s-au uitat dintr-odată de jur împrejurul lor, de parcă ar fi văzut lumea pentru întâia oară: au văzut ba „asta“, ba „asta“ și „aceasta“, și, în fine, totul, după care au început să hohotească. Au văzut cadavre și au început să râdă, zicând: „Ce glumă bună!”

Ceea ce l-am și pus să spună pe unul dintre personajele mele din piesa „Doamne, ce harababură!” (*Ce nemaipomenită aiureală!*) – vedeți bine că am și eu referințe –, care, după ce a trăit cincizeci de ani într-o lume în care revoluțiile pentru libertate se transformau în tiranii, unde se întâmpla ce se întâmpla, ei bine, personajul acela începe și el să râdă.

Dar, când am scris asta, nu-mi era și inima acolo. Știam foarte bine și încă mai știu că asta trebuie făcut. Sau se poate și intra în jocul Creatorului, se poate accepta lumea ca atare,

se poate face politică și se poate lupta, de pildă, pentru libertate, știind foarte bine – și continuând, totuși – că lupta aceasta nu duce nicăieri.

Poți să fii ticălos chiar dacă știi că toate astea nu sunt decât o farsă? Ai mai putea fi totuși un ticălos?

A, da.

A!

Da.

Am un fost prieten, fost nazist, comunist acum, gaullist din când în când, care mi-a scris o scrisoare insultătoare, ca urmare a unui articol în care mă plângeam că Societatea autorilor¹, adică Societatea oamenilor de litere², face jocul comuniștilor, unde eu l-am numit imbecil și incapabil să ajungă la valorile nobile.

Este un imbecil. Mă întreb însă dacă nu cumva și eu sunt un imbecil.

Sunt deseori tentat să accept orice, să fiu un bun cetățean argentinian în Argentina, un bun stalinist ori un bun brejnevist în Rusia sovietică, să accept orice.

Și-n Franța ce-ați fi?

¹ În original, *La Société des auteurs* (n. tr.).

² În original, *La Société des gens de lettres* (n. tr.).

Aici, situația este încă incertă, dar știu bine că nu aş accepta niciodată să fiu un ticălos, spunându-mi totodată că a fi ticălos ori a nu fi ticălos este același lucru.

În adolescență, când stăteam în România, am avut o criză religioasă; aveam un duhovnic ortodox, fratele Alexandru, care trăise ani întregi pe Muntele Athos și care îmi spunea că îl văzuse pe diavol și că se luptase cu el, că se luptase corp la corp cu el. M-a întrebat: „Ce ai să-mi mărturisești? Te previn însă că nu-mi pasă nici dacă ești mincinos, nici dacă ești criminal, nici dacă ești incestuos! Un lucru să-mi răspunzi: crezi?”

I-am zis: „Tocmai asta e problema!” „Și de ce nu crezi?” „Nu cred din cauză că în lume există Răul.” Mi-a răspuns: „Ești pierdut!”

Așadar, nu există nicio legătură între ordinea de dincolo, dacă există vreun dincolo, și cea de aici.

Pentru a ne întoarce la ceea ce spuneam la început: nu merită să-ți bați capul, ce ar trebui să faci e să trăiești în deplină nepăsare. Iată soluția: „jemanfișismul” absolut, filosofic al adepților budismului zen.

Care nu are nimic de-a face cu divertismentul, în sens pascalian.

Ei bine, aici suntem pentru ceva timp sau aici suntem într-un timp atât de scurt.

Oamenii sunt atroce, și furioși, și răi, fiindcă vor să facă totul, dar nu au timp. Dacă am avea timp, dacă am fi

nemuritori sau, poate, dacă am trăi cinci sute de ani, am fi mult mai politicoși și mult mai răbdători unii cu alții.

Și cum era diavolul?

Mai întâi, aș vrea să vă vorbesc despre nepăsare...

Da.

Este vorba despre nepăsarea absolută. Mă întreb dacă Pascal a avut ori nu dreptate și dacă divertismentul acela nu era mai aproape de nepăsarea absolută decât de cugetările, lamentările, strigătele noastre etc.

Nu numai nepăsarea este o soluție etică, dar mai există și posibilitatea de a trăi într-un soi de permanentă uimire, o uimire nesupusă judecății. Și asta poate fi o ieșire.

Cum era diavolul acela? Vedeți, a trecut multă vreme de când călugărul acela, care acum, fără îndoială, e mort, mi-a spus povestea.

Trăia într-un schit, într-o mică mănăstire din București, care încă mai există și unde încă mai sunt călugări. În București e mult zgomot, ca în toate orașele, dar aveau o mică grădină, o oază a lor, unde se găseau chiliile călugărilor. Acolo locuia fratele Alexandru, iar el mi-a povestit că, atunci când a ajuns la Muntele Athos, a mâncat ceva, a cinat cu atoniții, care i-au spus: „O să vezi ce-o să ți se întâmple la noapte!“

Și, mi-a povestit părintele Alexandru, noaptea s-a simțit atacat de un corp care-l atingea, dar pe care nu-l vedea și care voia să-l supună, așa că toată noaptea a luptat și a suferit astfel.

Astăzi însă, nu mai poți crede în așa ceva. A doua zi, s-a trezit lac de sudoare și le-a povestit celorlalți călugări tot ce i se întâmplase. Aceștia au izbucnit în râs, fiindcă știau și ei de păcăleala aceea, care nu de la Dumnezeu venea, ci de la diavol. O simțiseră toți pe pielea lor.

Cred în diavol... Istoria este de neînțeles în absența demonologiei.

Aha!

...Și cred că marele șiretlic al diavolului este de a nu se manifesta astfel, fiindcă, în momentul în care am crede în diavol, am crede în Răul cu majusculă și ne-am apăra. Acum de diavol nu se mai apără nimeni, fiindcă nu mai există.

Însă dumneavoastră aveți senzația acestei existențe? Și cum e ea? Fizică? Intelectuală? Intuitivă? Fulgurantă?

Am senzația că există. Mi-e greu să spun cum și în ce chip, dar văd cum diavolul are foarte bine grijă de cele ale lumii. Văd, constat cum, incredibil, revoluțiile făcute pentru dreptate și libertate s-au transformat în dictaturi criminale! Totuși, oamenii aceia care doreau binele aparent erau sinceri. Atunci cum se face că lucrurile au mers prost? Cum se face că oameni bine intenționați au crezut în eliberarea Vietnamului, cum se face

că a trăi în Cambodgia sau în Vietnam e ceva infernal? Cum se face de China este un imens campus concentraționar? Cum se face că locuitorii din Vest nu văd asta mai limpede?

Dacă este de protestat – aceasta este o blasfemie –, nu împotriva societății trebuie acționat, nu împotriva oamenilor. Oamenii se ucid între ei, fiindcă lumea e prost întocmită și o ia razna. Nu e din vina lor. Ar trebui să se strângă cu toții și să protesteze împotriva Creatorului.

Dar de unde vine faptul că...

Poftim?

Cum de, până la urmă, acceptă? Probabil se bucură ei pe undeva, dacă pot să folosesc acest cuvânt.

Da, cred că diavolul râde-n hohote. Spuneam: „Să acceptăm jocul lui Dumnezeu!” Am însă impresia că acceptăm jocul diavolului și că luăm parte la demonism.

În Cartea lui Iov, Dumnezeu îi dă dreptul lui Satana să-l atace pe Iov. Este...

Dumnezeu îi permite diavolului să-l atace pe Iov. Tot Dumnezeu îi permite lui Satana să-l ispitească pe Isus.

Și-atunci?

Nu sunt... Ah, e o ruptură între lumea noastră și cea de dincolo. O simt. O simt pur și simplu. E o ruptură.

Nu-i înțelegem logica, iar lucrul acesta nu ne poate satisface. Fiindcă primul reproș pe care i l-am putea aduce Creatorului este următorul: De ce nu înțelegem? De ce ne obligă să acceptăm acest joc?

(Linște)... De ce suntem făcuți pentru a nu înțelege?

*V-a făcut teatrul să vedeți lucrurile acestea mai îndeaproape?
Lumea este un teatru!*

Nu. Primele mele piese au fost greșit înțelese, dar, când am vrut să mă explic prin alte piese, mi s-a spus: „Nu, ați făcut bine ce ați făcut în primele dumneavoastră piese. Cele de după reprezintă o ruptură față de maniera de dinainte. Erați revoluționar, acum sunteți reacționar.“

Fiindcă în celelalte piese, ca în *Ucișă fără simbrerie*, am dorit să mă explic. Mi se cerea să mă „angajez“, iar „a te angaja“ însemna: „Înscrie-te în partidul comunist și militează!“

Bun, ruptură între primele piese și cele ulterioare. În loc să vă angajați, ați vrut să vă explicați. Așadar, pentru dumneavoastră „a vă angaja“ ce însemna?

Adică...

De ce ar fi ținut aceia să vă angajați?

Fiindcă era marea epocă a angajării, a propagandei marxiste, când chiar voiam să mă angajez, dar nu în sensul în care se dicta.

Și-atunci...

Primele mele piese de teatru au avut, din partea criticilor favorabili, o „lectură eronată“, după cum se spune acum. Considerau că primele mele piese erau expresia revoltei împotriva teatrului burghez, nu împotriva întregului teatru, contra felului „mic-burghez“ de a vorbi, în fine, că erau piese...

Sociale?

...De critică negativă.

Da.

...Sociale și de critică negativă la adresa burgheziei. După care au spus: „E bine ce ați făcut“... Oamenii precum Tynan¹... Și alții mi-au zis: „De-acum, gata! Ați adus o critică negativă societății burgheze. Acum faceți o critică pozitivă.“ Zic: „Nu despre asta era vorba.“ „Atunci, despre ce este vorba în primele dumneavoastră piese?“

¹ Kenneth Tynan (1927-1980) – critic de teatru englez, semnată al cronicii de specialitate la *The Observer*, în perioadele 1954-1958 și 1960-1963 (n. tr.).

În primele mele piese, în *Cântăreața cheală*, de exemplu, era vorba, pur și simplu, despre uimirea pe care o resimt în fața acestei lumi și a oamenilor care vorbesc fără a spune nimic ori ale căror vorbe sunt de neînțeles pentru mine.

Limbajul este incomprehensibil, fiindcă oamenii nu vorbesc despre lucrul cel mai important. Sunt ei acolo, se adună, vorbesc despre unele și despre altele, se mișcă într-un spațiu fără spațiu, într-un timp fără timp; iar eu, cu adevărat distanțat, nu ca Brecht, dar – dacă nu e prea îndrăzneț cuvântul – metafizic distanțat, mă uit la oamenii aceia și mă mir de ce fac sau de ce par a face.

Și-atunci am scris alte piese pentru a mă explica.

Mă întreb dacă am făcut bine să mă explic. Ar fi trebuit să continui în inextricabil și în incomprehensibil, întrucât cred că, în măsura în care oamenii se află față-n față cu neînțelesul, sunt mai aproape de o posibilă înțelegere.

Ceea ce spune că teatrul meu a devenit antipolitic din punct de vedere politic, lucru care deja înseamnă politică și, ca atare, morală.

Trebuie să ne păstrăm înlăuntrul enigmei, într-o anumită măsură?

Adică ar fi trebuit să mă mențin mai adânc în enigmă, chiar dacă nici criticii, nici spectatorii nu ar mai fi priceput nimic.

Beckett a reușit mai bine în acest sens. Până la urmă, lumea și-a dat seama că nu era deloc socializant; nu era cu adevărat

orientat către stânga, din contră, iar lumea a realizat că teatrul lui era pur metafizic.

Fără speranță!

Și fără speranță. În cazul lui – fiindcă a tăcut –, nu a mai îndrăznit nimeni să îl atace așa cum m-au atacat pe mine, dar ați observat câtă tăcere este astăzi în jurul lui.

Există momente în care lumina poate ajunge până în teatrul, până în gândirea dumneavoastră? Există lumină în uriașele tuneluri pe care le descrieți?

Da, încerc să-mi amintesc o experiență a luminii, pe care am trăit-o acum foarte multă vreme și pe care am povestit-o de mai multe ori în cărțile mele. Iat-o! Se întâmpla pe când aveam șaptesprezece sau optsprezece ani, mă plimbam, pe la prânz, printr-un oraș de provincie, în iunie; dintr-odată, am sesizat o prezență și am simțit, sau mi s-a părut că simt, cum Cineva mă ținea în mână Lui, că nu eram pierduți.

E foarte greu de povestit acea întâmplare. Când vorbesc despre ea în cărțile mele, în care există eroi – în *Solitarul*, de exemplu –, care ajung la acea lumină, ei bine, nu mai este chiar adevărat, fiindcă îmi amintesc acel moment de prezență extrem de intensă, dar mi-l amintesc din ce în ce mai vag. Când mă refer la acel moment, nu mai sunt înălăuntrul lui.

Dar, în clipa în care am simțit acel lucru indicibil, mi-am spus: „Nu-mi va mai fi niciodată frică. De fiecare dată când voi